

НЕСПОРАЗУМИ ВЕЛИКИХ САВЕЗНИКА О ДРУГОМ ФРОНТУ У ЕВРОПИ (1941–1944)

У току Другог светског рата два проблема су дуго оптерећивала политичке, стратегијске и тактичке планове трију водећих сила антифашистичке коалиције. То су били други фронт у Европи и организација трајног мира после победе над нацифашистичком Осовином. Било је у тим спорењима, и у њиховој оштрини, значајних осцилација, па је, не баш често, због различитих приступа овим великим темама долазило и до тога да је председник САД Франклин Делано Рузвелт, демократа са најдужим стажом у Белој кући у историји Америке, био ближи са Јосифом Висарионовичем Џугашвилијем Стаљином, „црвеним царем Кремља“, него са својим пријатељем и савезником Винстоном Спенсер Черчиллом, британским премијером и лидером конзервативаца.

О другој теми несугласица међу водећим савезничким државама, о организацији послератног трајног светског мира, неће бити речи с обзиром да то не спада у оквир овако замишљене теме мојег излагања.

Отварање другог фронта у Европи била је тема којој су доста времена и својих снага у поодмаклим годинама посветили пре свега три светска лидера, Ф. Д. Рузвелт, Ј. В. Стаљин и В. С. Черчил и њихови најближи најодговорнији сарадници: Кордел Хал, Вјачеслав М. Молотов и Антони Идн. Овом најужем кругу најодговорнијих државника антифашистичке коалиције придружили су се и Хари Хопкинс, помоћник шефа Беле куће, и Аверел Хариман, специјални Рузвелтов емисар код Черчила и Стаљина, Иван М. Мајски, амбасадор СССР у Лондону, и Александар Кадоган, заменик Антони Идна у Форин офису, те низ других утицајних личности, као што су лорд Блевербрук, министар Хенри Стимсон, генерал Ајзенхауер, Роберт Шервуд, Рузвелтов и Хопкинсов биограф и присни сарадник, Валентин М. Берешков, дипломата, Стаљинов и Молотовљев преводилац и хорничар драматичних догађаја у предвечерју Другог светског рата и самих ратних збивања. Овај проблем дуго је мучио, психички исцрпљивао и претио самом савезништву, и због њега је међу њима било и двоумљења, и лицемерја, и подметања, па и неповерења.

I

Шеф прве совјетске војне делегације у Лондону, генерал Филип Иванович Голиков, имао је задатак да британским политичким и војним

лидерима постави питање о доследном извођењу следећих операција које су се односиле на хитно отварање другог фронта, и то:

„Операција бр. 1 – стварање заједничког фронта с Енглезима на северу Европе. На овај фронт Енглези би могли упутити ратну флоту, авијацију и неколико дивизија пешадије.

Операција бр. 2 – искрцавање знатног контингента енглеске војске на северу Француске. Совјетска влада је наложила војној мисији да приликом разматрања ове тачке саопшти енглеској влади да она сматра веома важним остварење „француске операције“, ако не сада, онда бар за месец дана.

Операција бр. 3 – борбене акције енглеске војске на Балкану. По терминима и по издвајању снага, ову операцију треба сматрати од другостепеног значаја.“¹

Међутим, и поред тога што је генерал Ф. И. Голиков пренео Сталинову поруку да ће се „СССР борити до краја“ због чега је „Црвеној армији потребна ефикасна реална помоћ савезника, пре свега отварањем ратних дејстава против Немачке на западу као и помоћ у ратном материјалу“, министар Антони Идн „није улазио у бит ствари већ је предложио да мисија сва питања размотри с начелницима генералштабова британских оружаних снага“.²

У току разговора с амбасадором СССР И. М. Мајским, Хопкинс је приметио да би било веома значајно међусобно упознати и приближити Рузвелта и Стаљина.

– Требало би да схватите једно – наставио је Хопкинс – да је за Рузвелта у овом тренутку Стаљин само име. Вероватно да је и Рузвелт за Стаљина само веома неодређен лик, исто тако обавијен маглом. Треба изменити ту ситуацију, али како?³

Излаз је нашао Хопкинс, својом проницљивошћу и несумњивом одважношћу. Одлучио је да се – иако веома болешљив јер је изгледао, како је сам говорио, као да му је „сама смрт дала одсуство“ – запути у Москву без обзира на опасности које су га вребале на том ризичном лету.

Черчил није био одушевљен овом Хопкинсовом намером да се први сусретне са Стаљином, који ће можда бити спреман да Рузвелтовом представнику открије део истине.⁴

У то доба Черчил и његов Ратни кабинет одржали су „херметички затворен састанак у Даунинг стриту 10, којем су изузетно присуствовали Хари Л. Хопкинс и Аверел Хариман са својим војним саветницима који су с њима дошли из САД. Записник тог састанка проглашен је највећом

¹ В. М. Берешков, *Рождение коалиции*, Москва 1975, 31.

² *Ибид.*, 32.

³ И. М. Мајски, *Воспоминания советского дипломата*, Москва 1971, 541.

⁴ R. E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins, An Intimate History*, New York 1950, 24. VII 1941, 317.

државном тајном, свакако због тога што је на њему амерички генерал Џемс Е. Чени износио оцене водећих америчких војних кругова који су били готово сигурни у „руску пропаст“ и сматрали да би Немци после тога могли предузети операције против Енглеске или за продор на исток. Генерал Чени је подробно изложио гледиште војних команданата САД о стратегији коју треба В. Британија да примени суочена с тим проблемом.

И остали генерали САД сагласили су се са излагањем генерала Ченија.

Черчил није био сагласан са Хопкинсовим веома ризикантним подухватом. Може се чак рећи да је био противан, иако је требало предузети све да се Руси убеди да одрже чврст фронт чак ако би и били потучени у овој садашњој бици.⁵

„Ако би се на Стаљина могло утицати у ово критично време, мислим – каже Хопкинс – да би било вредно то учинити непосредним обраћањем путем вашег личног изасланика... Стаљин ће тако поуздано сазнати да ми рачунамо на дугорочно снабдевање...“⁶

У ноћи између суботе и недеље, амерички амбасадор у Лондону генерал Џон Вајнант дошао је у кабинет свог совјетског колеге Ивана М. Маског, који га је по договору очекивао, и после краћег увода ставио на амбасадоров сто три америчка пасоша и замолио да их визира, што је овај спремно учинио.

Већ сутрадан по приспећу у Москву, 31. јула 1941, Хопкинса је у Кремљу примио И. В. Стаљин; Максим Максимович Литвинов имао је значајну улогу преводиоца.

Одмах после првог дијалога са Стаљином, Хопкинс је посало опширну информацију свом председнику. Кад ју је Рузвелт прочитао, издао је налог да се пожуре са производњом и испоруком кључне ратне опреме СССР-у.

„Оке, али реците им у моје име:
Журите, журите, журите!“

*Ф. Д. Р.*⁷

Слично ће Рузвелт поступити и четири месеца касније, 11. марта 1942, када су СССР и Црвена армија и даље носили огроман ратни терет, а при сазнању да испоруке ратног материјала не теку на задовољавајући

⁵ У то време биле су у току одлучне битке огромних размера на северозападном (Остров и Псков) и западном фронту (Смоленск), у Украјини код Умана итд. у којима је Црвена армија имала тешке губитке од знатно јачих и модерније опремљених непријатељских снага.

⁶ *Ибид.*

⁷ R. Sherwood, *n. d.*, 398.

начин, он је категорички, можда чак и љутито рекао Хенрију Моргантану млађем, свом министру финансија:

„То је *кријично*, јер ми, а) морамо да одржимо наше обећање, б) руски отпор је данас најважнији.“⁸

А то је практично значило: они ратују и за нас!

То проистиче и из Рузвелтовог писма из тих дана Стаљину:

„Одлучност ваших армија и народа да нанесу пораз хитлеризму надахњује слободне народе читавог света.“⁹

Уосталом, Рузвелтова размишљања о 1942. години била су ако не истоветна, оно врло блиска Стаљиновим, прожета ведријим оценама и у тим судбоносним данима он озбиљно каже: „... 1942. биће пресудна година, у којој ће се збивања на борбеном фронту окренути против хитлеризма.“¹⁰

Британци нису веровали у успех борбе совјетског народа, па нису хтели да приступе никаквом споразуму, чак су и у Белој кући „кочили“ свако „позитивно решење“.¹¹

У САД су, и због тога, преговори вођени с тешкоћама, чему је доприносио и став Лондона. Стаљину тада, јуна и јула 1941, кад су Хитлерове армије незадрживо продирале у широке и дубоке просторе СССР, није било нимало лако. Рузвелт је на Западу имао највише разумевања за захтеве Москве. Позитиван значај имао је разговор генерала Филипа Ивановича Голикова, заменика начелника Врховне команде СССР, са председником Рузвелтом, јер се овај сагласио да са СССР-ом „крену напред преговори о војним испорукама.“¹²

Британци су у то доба непрестано страховали да Американци не дају Ф. И. Голикову оно што су првобитно наменили њима.

За председника САД било је најважније Хопкинсово непосредно сазнање да ли ће, под налетом Хитлера, Русија издржати притисак, да провери колико су реалне калкулације врло одговорних америчких и британских политичара и генерала који су полазили од флоскуле „Русији предстоји колапс“. Рузвелту је било стало и да лично од Стаљина чује суд о снази и економским и ратним потенцијалима Немачке и сила Осовине, и да, наравно, сазна какве су и у чему се састоје потребе Црвене армије и СССР за што успешнији отпор и сламање Хитлерових армија.

То је сасвим разумљиво ако се има у виду да ће шеф Беле куће тог критичног пролећа 1942. године, уочи нове немачке офанзиве на Источном фронту, преузети још једну изузетно значајну иницијативу: затражити лични састанак са Стаљином да би њих двојица (!) расправљали о отварању другог фронта.

⁸ F. D. R. Library, Hyde Park, Od. File 364, Box 1.

⁹ *Переписка...* том II, док. 16, 16. III 1942, 20; хрватскосрпско издање, 26–27.

¹⁰ *Ибид.*, том I, док 36, 21. III 1943, 39; хрватскосрпско издање, 45.

¹¹ В. М. Берешков, *Рождение коалиции*, Москва 1975, 32–33.

¹² *Ибид.*

II

На основу Хопкинсових казивања Стаљин је стекао суд да је Рузвелт веома расположен да помогне ратни напор СССР, да у америчком председнику може имати врло корисног сарадника. У Кремљу се закључивало да се могу надати и ефикаснијој помоћи у наоружању, ратној опреми и дефицитарним репродукционим материјалима.

Сасвим другачије се понашао Черчилов Ратни кабинет. На иницијативу совјетског амбасадора Ивана Михаиловича Мајског, врло утицајни британски министар лорд Бивербрук пристао је да у влади постави питање другог фронта, пошто је од амбасадора СССР чуо да ће се Руси борити као ђаволи!

– Верујем вам... рекао је лорд. – Добро, покушаћу да покренем питање о другом фронту на седници владе. Сматрам да је други фронт сада неопходан.¹³

Идеја о другом фронту постојала је и даље. У поруци В. Черчилу Стаљин је изнео разлоге који су по схватању совјетског врха власти, убедљиво говорили о неопходности отварања другог фронта, јер су Немци, у уверењу да у Европи неће бити никаквог новог фронта, и даље пребацивали велике снаге на Исток.

Предајући ову Стаљинову поруку премијеру Черчилу, Мајски је у црним бојама излагао озбиљност ситуације на совјетско-немачком фронту, али је Идн „прескочио“ да ма шта каже о великој раздражљивости свог премијера.¹⁴

Аверел Хариман тај састанак описује као драмтичан и мучан. Черчила је обузимао прави бес, па је у таквом психичком стању, губећи у тренуцима контролу над својим „опаким језиком“, обраћајући се Мајском прекорно рекао:

„Сетите се да само пре четири месеца ми овде на Острву нисмо знали да ли ћете ви бити против нас на немачкој страни.“

А затим, вероватно, и даље „страшно љут“, додао:

„Од свих ви имате најмање права да нам било шта пребацујете.“

Овај неуобичајено оштар „дипломатски“ дијалог Хариман коментарише: „Основна ствар била је у томе што у 1941. години неће бити никаквог другог фронта, чак и да су Руси имали већег моралног права да га траже.“¹⁵

Мада су компетентни британски кругови јасно изјавили амбасадору И. М. Мајском да се у Лондону, „због ограничених могућности“; и не размишља о отварању другог фронта у Француској и на Балкану, премијер Черчил је увиђао да он треба лично да потврди Стаљину британски

¹³ И. М. Мајски, *н. д.*, 522–524.

¹⁴ Anthony Eden, *The Reckoning*, Houghton Mifflin, Boston 1965, 275.

¹⁵ W. Averel Harriman and Alie Abel, *Special Envoy to Churchill and Stalin, 1941–1946*, Random House, N. Y. 1975, 81.

став о његовом захтеву од 3. септембра. Из Даунинг стрита бр. 10, 6. септембра отпремљена је потпуно негативна порука Стаљину, која га је силно озлоједила у повређеној сујети. Зато он у одговору В. С. Черчилу јетко и осорно каже:

„... У одговору на вашу посланицу, у којој поново подвлачите немогућност отварања другог фронта у садашњем тренутку, могу вам опет само поновити да је то што нема другог фронта навођење воде на млин наших заједничких непријатеља...“¹⁶

Овакав манир у комуникацији Стаљин–Черчил продужен је готово до краја рата.

У веома затегнутим односима на релацији Лондон–Москва јавља се Рузвелтово оптимистичко уверење да о колапсу не може бити ни помена јер се „Руси боре као лавови“. То уверење делила је и широка јавност.

Из оваквих и сличних порука и докумената у Рузвелтовом Хајд Парку може се закључити да су размишљања америчког председника у 1942. години била ако не истоветна, оно врло блиска Стаљиновим, прожета ведријим проценама; у тим судбоносним данима озбиљне кризе „... 1942. биће пресудна година у којој ће се збивања на борбеном фронту окренути против хитлеризма“.¹⁷

III

У свом виђењу тадашње ситуације у рату против сила Осовине, Рузвелт је сматрао неопходним да се лично сусретне са Стаљином, па је настојао да то оствари негде на Аљасци. То је, међутим, за совјетског лидера, који је и физички био неодвојиво везан за фронт и остале ратне напоре СССР, било потпуно искључено. Стаљин је такође био уверен у изузетно велики практичан значај тог састанка с обзиром на то да је могао *tête-à-tête* да разговара са америчким председником о отварању другог фронта и другим кључним питањима рата. Рузвелтов позив је утолико био привлачнији што је и од Максима Литвинова био обавештен да је и шеф Беле куће „желео да насамо разговара са Стаљином, без Черчиловог присуства.“ Уосталом, таквог је мишљења био и И. М. Мијски.

Кад је та ретка и изузетна прилика коначно отпала, Рузвелт је предложио да у Вашингтон дође Вјачеслав Михаилович Молотов, комесар за иностране послове, с једним „опуномоћеним генералом“, стављајући им чак на располагање „добар транспортни авион“.

Стаљин је спремно прихватио најновију иницијативу Беле куће и одмах обавестио Рузвелта да је совјетска влада сагласна да се В. М. Молотов сусретне с њима...

¹⁶ *Переписка...*, том I, док. 12, 13. IX 1941, 22.

¹⁷ *Ибид.*, том I, док. 36, 21. III 1942, 39.

Валентин Михаилович Берешков посвећује велику пажњу проблему другог фронта. Подробно излаже како је врховно руководство совјетске државе, у лицу И. В. Стаљина, размишљало и реаговало на понашање Черчила и Рузвелта према обавезама које су примали на себе о отварању другог фронта у Европи.

Берешков полази од тога да су, по совјетском схватању, Енглеска, а после јапанског напада на америчко бродовље у Перл Харбуру на острву Оаху (6. децембра 1941) и Сједињене Америчке Државе одуговлачиле са отварањем другог фронта, систематски кршећи сопствена обећања да ће остварити операцију преко Ламанша, с почетка у 1941, а затим у 1942. и 1943. години. То је био један од најважнијих чинилаца – сматра В. М. Берешков – који су доприносили све сложенијим односима између водећих чланица антифашистичке коалиције. Немогуће је било не видети – каже Берешков – да Лондон у Вашингтон намерно одуговлаче са отварањем другог фронта. У В. Британији и САД постојали су, по њему, утицајни кругови који нису скривали своје намере да искрваре обе стране које се боре, како би (В. Британија и САД) „иступиле у последњој етапи рата као арбитри који би диктирали своју вољу“.

Он тврди да је проблем другог фронта стално потезан како у преговорима између представника земаља чланица антифашистичке коалиције на разним нивоима, тако и у преписци руководиоца трију великих држава – Совјетског Савеза, САД и В. Британије. Оштра, нетолерантна дискусија вођена је 1942. и 1943. године. У том периоду односи између СССР, с једне, и Енглеске и САД, с друге стране, били су веома сложени због одуговлачења са отварањем другог фронта.¹⁸

Берешков је скретао пажњу да, по његовом схватању, Рузвелт игра двосмислену улогу; да су многи склони да га сувише идеализују као убеђеног антифашисту, стварног поборника самоопредељења народа. „Међутим, Рузвелт није сасвим одговарао овом идеализованом портрету, пре свега, он је био син своје класе...

... Ступивши у војни савез са совјетском државом у име победе над заједничким непријатељем, Рузвелт је у главним питањима тога времена спроводио курс који је одговарао глобалним интересима америчког империјализма.“¹⁹

Када се заострило питање: да ли испунити обавезе узете пред Совјетским Савезом или заједно с другим буржоаским политичарем – Черчилом – разрадити тактику која се у то доба управљачким круговима чинила прикладнија, Рузвелт је прешао на страну британске империјалистичке политике.

Договоривши се с Рузвелтом, Черчил је саопштио да ће он лично објаснити Стаљину разлоге због којих Енглеска и САД одустају од раније

¹⁸ *Ибид.*, 118–119.

¹⁹ *Ибид.*, 126.

датог обећања да се други фронт отвори у 1942. години. Он је 13. јула 1942. шефу совјетске владе упутио поруку у којој га први пут званично обавештава о одлуци западних савезника да неће остварити искрцавање у Француску у 1942. години.

Порука Черчилова је изазвала оштру негативну реакцију совјетске државе. У писму од 23. јула Стаљин је казао: „Пролазећи од постојеће ситуације на совјетско-немачком фронту, дужан сам да најкатегоричније изјавим да се совјетска влада не може с тим помирити.

Схватајући да створена ситуација може озбиљно да компликује односе са Совјетским Савезом, Черчил је пожурио да отпутује у Москву.²⁰

В. М. Берешков, Стаљинов и Молотовљев не само преводилац и записничар него и сарадник у састављању најтајнијих порука Черчилу и Рузвелту, био је њихов проверено одани службеник, упућен у многе тајне, па његовим излагањима изнесеним у овој књизи ваља поклонити поверење.

IV

Супротно од политике Вашингтона у завршници Првог светског рата, када су трупе САД доживеле ватрено крштење тек 26. септембра 1918. (!), Рузвелт је у Другом светском рату желео да што пре уведе америчку армију у активну борбу, да на ратиштима, а не само лиферовањем оружја и ратне опреме, обезбеди позиције Американцима за зеленим столом.

Уосталом, Рузвелту и његовом најужем кругу сарадника било је већ јасно да је победа над силама Осовине једина алтернатива. То је свакако претпостављало неопходност савезништва са СССР, потребу да он ни под којим условима не сме да поклекне или да буде приморан на ма какав сепаратни мир са Осовином. Схватајући колико тежак терет рата носи СССР, Рузвелт је желео да на сваки начин, макар и с великим ризиком, притекне што ефикасније у помоћ совјетским армијама. И то у што краћем року.

Али пре но што је ма шта предузео за остварење своје намере, желео је да испита став Черчила о овом америчком плану. У том циљу упутио је у Лондон Харија Хопкинса и генерала Маршала да премијера и шефове британског Империјалног штаба упознају са плановима Пентагона и са озбиљношћу Рузвелтове жеље да их спроведе.

Хопкинс и генерал Маршал били су већ 8. априла 1942. у Лондону, где су дуго конферисали са британским премијером о ситуацији на свим ратиштима, па, наравно, и о плановима о другом фронту. Хопкинс је, по обичају, одмах обавестио свог председника.

„Нагласио сам Черчилу“ – каже Хопкинс – „што сам могао јаче, да не треба да пристане на тај предлог ако и најмање претпоставља да наше намере нису озбиљне, нити треба да претпостави како се, по свој

²⁰ *Ибид.*, 127.

прилици, неће захтевати употреба копнених снага. Казао сам му да су председник и генерал Маршал спремни да убаци наше копнене снаге, и да он не жели никакав споразум на претпоставци да копнене снаге неће бити употребљене...²¹

После многобројних разговора и консултација са низом утицајних Британаца Хопкинс је био оптимистички расположен, па је с правом обавестио Рузвелта да „разговори напредују веома задовољавајуће“:

Тек после овако оптимистичких Хопкинсових саопштења Рузвелт се одлучио да сутрадан, 12. априла 1942, упутити позив Стаљину за сусрет негде на Аљасци.

Тај каблограм, како констатује и Шервуд, најречитије је потврдио оно што је Идну саопштио Хари Хопкинс: председник је овим гестом желео да омекша совјетске дипломатске захтеве В. Британији, јер је он „очевидно схватио да треба неодложно одвратити пажњу совјетске владе од незгодних послератних политичких компензација“, као што је, на пример, совјетско-пољска граница, тиме што ће иступити с британском и америчком решеношћу да успоставе други фронт на западу, који је Совјетски Савез тражио још од немачког упада у Русију.²²

Изгледало је да ће отварање другог фронта англоамеричком сагласношћу најзад кренути даље од узајамних вербалних одмеравања. Како саопштава Р. Е. Шервуд, већ 14. априла Хари Хопкинс и генерал Маршал били су позвани на „знаменити састанак“, како га је Черчил назвао, у Комитет за одбрану Министарства рата.

Отварајући тај састанак, Черчил је својом познатом театралном слаткоречивошћу излио комплименте свом америчком пријатељу изјављујући да је „срдечно и без двоумљења“ прихватио Рузвелтов предлог пошто је он „у складу с класичним начелима ратовања“. Он је при том, као тешкоће, навео опасности које прете ако Немци буду напредовали преко Индије. Уз то Черчил је нагласио да би припреме великих размера за операције преко Ламанша, које ће морати да се предузму у Уједињеном Краљевству, тешко измакле оку непријатеља. Черчил сматра да не само што не треба скривати припреме за инвазију, него баш треба издати неку врсту јавног саопштења „да су наше две нације одлучиле да заједно крену у Европу, везане племенитим братством по оружју, у велики крсташки поход за ослобођење потлачених народа“.²³

По свом повратку у Вашингтон, Хопкинс и Маршал затекли су, како описује Р. Е. Шервуд, промењену атмосферу. Изрази задовољства које су Хопкинс и Маршал донели из Лондона преношени су из једног министарства у друго, из једног ратног одељења у друго; завладало је

²¹ R. E. Sherwood, *н. д.*, 525–526.

²² *Ибид.*, 527.

²³ *Ибид.*, 535.

осећање, на жалост, још непоткрепљено непосредним чињеницама, да се из дефанзиве прешло у офанзивну фазу рата.

Пошто је Хопкинс поднео свој први извештај Белој кући, Рузвелт је каблограмом јавио Черчилу да је усхићен споразумом постигнутим у Лондону.²⁴

Молотовљев долазак у Вашингтон био је првобитно предвиђен за 10–15. мај 1942, али је овај веома ризичан лет одложен за неколико дана због „променљивог времена“.

На путу за САД Молотов је морао да остане неколико дана у британској престоници пошто су од боравка министра Идна у Москви (22. XI–7. XII 1941) у нацртима споразума између СССР и В. Британије настала таква „размимоилажења у мишљењима која би се тешко могла отклонити путем преписке“. Према томе, главни разлог Молотовљеве посете Лондону био је у Стаљиновој тежњи да се пре разговора о другом фронту који је предложио Рузвелт изглади сваки неспоразум између влада СССР и В. Британије. Али кад се већ налазио у Чекерсу, Молотов је настојао да што подробније испита гледиште британске владе о кључном спорном питању, о отварању другог фронта. Предуслов за успех преговора у Вашингтону московска влада је видела у закључењу новог, дугорочнијег уговора о савезништву у рату и миру између В. Британије и Совјетског Савеза.

Вјачеслав Молотов је срећно, у великом совјетском авиону, преко арктичких предела, превалио огромно растојање до Лондона, где је слетео 20. маја. Већ сутрадан је са својим ресорним колегом, Идном, разговарао о тексту совјетско-британског споразума, при чему је, због суштинских разлика у питању пољско-совјетских и будућих совјетско-румунских граница, ово веома осетљиво питање заострило савезничке односе. Био је отворен још један нимало пријатан и лак проблем. Уместо територијалног споразума Идн је, према Черчиловом казивању, предложио закључење општег и јавног уговора о савезу на двадесет година, у којем се границе не би ни помињале. То је било по вољи и Рузвелту. Кад су се суочили с таквим заједничким гледиштем Лондона и Вашингтона, Руси су – по тврђењу В. Черчила – показали знаке попуштања: Стаљин је сугерисао мање измене, па је уговор, „без икаквих територијалних одредби, био потписан 26. маја“.

У међувремену, Молотов је водио разговоре са Черчилом. Он је, по Черчилу, углавном инсистирао на стварању другог фронта. У току конверзације о тој теми премијер је, између осталог, изјавио да „ако се буде могао смислити било који план – с тим да буде умесан и разложен – да се у току ове године смањи притисак на Русију, ми ћемо га без оклевања остварити.“

²⁴ Микрофилм Messages Roosevelt – Churchill; op. vid. R. E. Sherwood: *н. д.*, 542–543.

Јасно, ако бисмо се ради акције по сваку цену упустили у неку операцију која би се завршила поразом и дала непријатељу повода да се узноси нашим поразом – то не би био никакав допринос ни руској ствари, нити пак савезничкој као целини...“²⁵

В. Черчил је с похвалама говорио о успеху зимске офанзиве Црвене армије и у вези с тим напоменуо да су „војни стручњаци, укључујући ту и немачке, сматрали да се совјетска војска може потући и савладати. Показало се да су сасвим погрешно рачунали“.²⁶

Непосредно после потписивања англо-совјетског споразума о савезништву с роком од двадесет година, Черчил је телеграфисао Стаљину:

„Веома смо вам захвални што сте нам тако далеко изишли у сусрет у погледу тешкоћа везаних за споразум. Уверен сам да ће то наићи на одговарајуће признање у Сједињеним Државама па ће од сада наше три велике државе ићи укорак, како би и требало да буде...“.²⁷

Тог истог дана, 27. маја 1942, британски премијер је о својим и Идновим разговорима с Молотовом обавестио, као што је увек чинио, и председника Рузвелта:

„Ове и прошле недеље смо обавили добар посао са Молотовом, и, као што вас је без сумње Вајнант известио, потпуно смо преиначили одредбе уговора. По мом мишљењу, сад у том погледу отпадају све замјерке које смо обојица стављали, и одредбе су потпуно у складу с нашом Атлантском повељом. Уговор је потписан јуче по подне, и код обеју страна владала је велика срдачност. Молотов је државник и има слободу акције сасвим различиту од онога што смо ви и ја видели код Литвинова...“.²⁸

Међутим, на основу знања из свих најтајнијих докумената који су му долазили до руку, а који су отпремани из Беле куће или пристизали председнику САД, Роберт Шервуд је извајао другачије портрете Черчила и Идна, креирао је за себе и праву слику о природи личности Ф. Д. Рузвелта. То је Шервуд и могао објективније од ма кога другог да учини пошто је припадао узаном кругу људи који су били упућени у односе водећих лидера англоамеричких сила и њихових војних челника, те његове процене имају одређену специфичну тежину. Он је, уосталом, допринео да се потпуније схвати много шта од оног што се у то драматично ратно доба одиграло око отварања другог фронта у Европи. У својој књизи *Roosevelt and Hopkins, An Intimate History* (New York 1950) Шервуд проблем другог фронта разрађује на преко шездесет страница. Анализирајући разговоре британских државника са В. М. Молотовом и И. М. Мајским у Чекерсу, он констатује:

²⁵ В. Черчил, *н. д.*, 309–310.

²⁶ *Ибид.*, 310.

²⁷ *Переписка...*, том I, док. 50, 27, V 1942, 47–48; хрватскосрпско издање, 55.

²⁸ Микрофилм *Messages Roosevelt–Churchill, 1939–1945*; В. Черчил, *н. д.*, том IV, 314 (хирилица).

„... И премијер и Идн бржљиво су избегавали да даду ма какву одређену обавезу у вези с жељом Руса за успостављање другог фронта у 1942; они су се ограничили на разматрање садашњег стања разраде планова за 'Болеро', 'Слецхамер' и 'Раунд-ап', и ургирали код Молотова да се при повратку задржи у Лондону, јер би се тада осећали сигурнијим у разговорима и иступали с много више одлучности за будућност (мислећи наравно, да ће дотле сазнати шта ће председник рећи Молотову)...“²⁹

Обавештавајући Рузвелта да ће ускоро лорд Маунтбатен стићи у Вашингтон, Черчил каже да је његов задатак да упозна председника и начелника Удруженог штаба „о извесним тешкоћама које су настале у плановима и да поднесе нов предлог (дат је под шифром „Јупитер“) за искрцавање у северном делу Норвешке, одакле би могла бити успостављена директна веза копном са Русима, те би на тај начин био олакшан задатак снабдевања Совјетског Савеза...“³⁰

Овај телеграм, закључује Р. Е. Шервуд, био је „први сингал опасности за Рузвелта и Хопкинса, Маршала и Кинга, да Британци размишљају о маневрима да споредним диверзијама одврате пажњу од главног циља – директног напада преко Канала“.³¹

Мада се не треба олако предавати таквим оценама, поготову кад се оне уопштавају, у овом конкретном случају оне су, чини се, тачне. Јер Британци су, с Черчилом као предводником, упорно вршили притисак на Рузвелта и његов најужи штаб да их не изневере, да никако не приме обавезу отварања другог фронта на западу Европе у 1942. години без обзира на упорност и оштрину Стаљинових и Молотовљевих захтева. Британски Ратни кабинет је од генерала Маршала и Харија Хопкинса био обавештен о спремности Американаца, а посебно о заинтересованости Рузвелтовог министра рата Хенрија Стимсона и начелника Удруженог штаба, да већ у тој години у непосредне ратне операције против Хитлера уведу своје снаге довољно обучене и сасвим спремне за подухвате највећих размера, тј. да их „снажно ангажују против Немаца на копну и у ваздуху“. А то, по свему судећи, никако није одговарало политичким концепцијама В. Черчила, ни плановима о етапама за даље вођење рата који су припремани у Лондону.

²⁹ „Болеро“: план за организацијско-снабдевачке припреме за главну инвазију Француске. – „Слецхамер“ (Sledgehammer): план за напад на Брест и Шербур 1942. године. – „Раунд-ап“ (Round-up): план за ослобађање Француске 1943, од којег је доцније (1944) настао „Оверлорд“.

³⁰ „Јупитер“ је план британске Команде за комбиноване операције искрцавања у северној Норвешкој уз учешће снага Совјетског Савеза. Стаљин се сагласио с том идејом, за коју се Черчил дуго залагао. Ова инвазија ипак није остварена, јер није било услова за њен успех. – По некима, ово је била само варка, „кост која је бачена на сто да се њоме баве гладни гости“!

³¹ R. E. Sherwood, *н. д.*, 556.

V

Лет В. М. Молотова до Вашингтона обављен је у највећој тајности, па је у тајним списима тај лет добио посебну шифру „Мисија мистер Брауна“.

Непосредно по доласку Молотова у Белу кућу, већ рано по подне 29. маја 1942. почео је први службени састанак. Поред Рузвелта, са америчке стране били су државни секретар Кордел Хал и Хари Хопкинс са записничарем и преводиоцем Самјуелом Кросом, професором славистике на Харварду, а са руске стране В. М. Молотов и М. М. Литвинов, амбасадор СССР у Вашингтону, са преводиоцем Н. Павловом.

Из првог документа америчке провенијенције о поподневном састанку и разговору код председника Рузвелта сазнајемо и ово:

На примедбу Молотова да је Хитлер главни непријатељ, председник се сложио с тим и подсетио на своје више пута поновљене изјаве на Пацифичкој конференцији да ћемо морати да останемо у дефанзиви на Пацифику све док се европски фронт не буде рашчистио. Било је тешко, додао је он, учинити да се ово гледиште пробије, али оно је сада, по његовом мишљењу, прихваћено.

Рузвелт се интересовао за низ проблема с којима се суочава влада Совјетског Савеза, као што је нацистички третман совјетских заробљеника; да ли московска влада размењује спискове заробљеника. На ова и сва друга слична питања В. М. Молотов је категорички изјавио да његова влада не жели никакве контакте с Немцима, јер нацисти над руским заробљеницима спроводе најсвирепије мере, они се „не осећају везаним ни за каква правила иако Совјети поступају у складу са Хашком конвенцијом.“

Председник је затим упитао Молотова да ли је запазио да опада морал у Немачкој. Молотов се сагласио да су такве вести учестале, али није коментарисао њихов значај.³²

У току вечере Рузвелтов преводилац Самјуел Крос записао је, између осталог, и ово:

„Ово време је било посвећено Молотовљевом излагању ставова његове владе о нужности отварања другог фронта. Молотов је касније образложио своје становиште, само много детаљније, по њиховој жељи, генералу Машралу и адмиралу Кингу.)

Молотов ништа позитивно не може да каже о томе шта се очекује од садашњих битака и летњих операција. У сваком случају, Руси се надају да ће издржати носећи Хитлеру тешке губитке. Али се при томе не смемо заваравати најоптимистичкијим очекивањима...

Молотов је упорно инсистирао да је у интересу западних савезника да нешто учине сада, када је СССР још јак, наиме, да одвуку знатан део

³² The F. D. Roosevelt Library, Hyde Park, H. L. Hopkins Papers, Book 5: Molotov Visit 5, Memorandum prof. S. H. Gross, May 29, 1942.

Хитлерових снага са руског бојишта, чиме би се равнотежа пореметила, а Црвеној армији омогућило да приступи одлучном ударцу.

Молотов је наставио да, уколико би једна англоамеричка инвазија на континент 1942. године могла да одвуче 40 немачких дивизија с Руског фронта, то би толико ослабило нападачку и отпорну снагу Немаца да би била могућна одлучујућа акција за постизање опште надмоћи.

Одговарајући на Рузвелтово питање, В. М. Молотов је рекао да не придаје никакав значај британским намерама за инвазију Норвешке.

Образлажући хитност отварања другог фронта, по свему судећи веома разложно, Молотов више не указује, као Стаљин у својим ранијим и каснијим тајним личним порукама Черчилу и Рузвелту на исту тему, где ваља извршити искрцавање у Европи. Идеја о стварању другог фронта на Балкану, мада је и с јесени 1941. била нереална, сасвим се напушта. Од тада ће СССР инсистирати само на отварању другог фронта на западу Европе, у Француској. Но Черчил ће се у току 1944. и 1945. вратити на Стаљинову замисао из 1941. о искрцавању на Балкану. Међутим, амерички војни стручњаци, а не само Рузвелт и касније Труман, нису желели ни под којим условима да се упуштају у опасну балканску авантуру, која и по речима самог Черчила „далеко прелази чисто војничке циљеве...“³³

Сутрадан, 30. маја 1942, Рузвелт и Молотов, који је преноћио у Белој кући, наставили су преговоре у присуству генерала Маршала, адмирала Кинга, Харија Хопкинса и својих преводилаца Н. В. Павлова и С. Х. Кроса. Опаска Хопкинса да је Молотов из данашњих разговора искључио Литвинова показала се тачном.

У наставку ове дискусије В. М. Молотов је поновио да је други фронт и политичко питање, јер се Руси против Хитлера, као најважнијег непријатеља свих могу изборити у 1942, али он би могао својом доминацијом на континенту да довуче таква појачања, да Црвена армија не би била у стању да се одупре нацистима. Одлучујући елемент целог проблема лежи у питању да ли су за Уједињене нације изгледи бољи у 1942. или у 1943. години.

В. М. Молотов се задржао још на неким питањима од секундарног значаја, па је Рузвелт поставио питање генералу Маршалу да ли се Стаљину може рећи да Американци припремају други фронт.

„Да“ – одговорио је генерал.

Председник је тада овластио Молотова да информира Стаљина да ми очекујемо отварање другог фронта у овој години...³⁴

³³ The F. D. Roosevelt Library, Hyde Park, Box 6, N° 772, August 23, 1944; опш. Стварност, Загреб 1977, стр. 49.

³⁴ The F. D. Roosevelt Library, Hyde Park, H. L. Hopkins Papers, Book 5; Molotov Visit 5; Memorandum S. H. Gross for Mr. Hopkins, May 30, 1942.

Рузвелт је на крају обеда привукао општу пажњу истичући да су његови разговори с Молотовом били пријатељски и искрени. Постоји ипак један Рус са којим би се он радо састао, а то је Стаљин.

Кад се помно анализирају записници о боравку „Мистер Брауна“ у САД, стиче се утисак да је Рузвелт био у извесној мери охрабрен изјавама В. М. Молотова о решености СССР да се бори до победе.

У том тренутку Молотов није знао да Черчил са својим начелником Комбинованих операција лордом Маунтбатеном већ припрема планове о диверзијама, за удар „у трбух Хитлерове тврђаве“ као замену за искрцавање на западу Европе, о чему се он договорио са Рузвелтом и генералом Маршалом.

На Молотовљево питање, Рузвелт је одговорио: „Ми се надамо и очекујемо да ће се други фронт отворити 1942. године, али можемо брже напредовати само са више бродова.“³⁵

Неочекивано је 2. јуна настао неспоразум да ли треба или не у саопштењу за јавност, које ће се 11. јуна истовремено објавити у САД и СССР, рећи и ово:

„У току разговора постигнута је потпуна сагласност о хитности задатака отварања другог фронта у Европи у 1942. години.“

Ову обавезу САД Рузвелт је оставио у тексту који је објављен упркос примедби генерала Маршала.

До ове нагле промене у ставу генерала Маршала дошло је после састанка са Черчиловим емисарима, лордом Маунтбатеном, маршалом Чарлсом Порталом, начелником британског Генералштаба ваздухопловства, и америчким ваздухопловним генералом Хернијем Арнолдом. Они су генералу Маршалу поднели план да се уместо инвазије преко канала Ламанша изведу операције искрцавања у северној Африци. О томе Рузвелт још ништа подробније није знао. Вероватно због тих разлога генерал Маршал је сматрао неопортуним да обавеза о другом фронту буде „сувише јака“.

Упућујући своје људе у Вашингтон, британски премијер је желео да спречи усвајање руског захтева о отварању другог фронта у 1942. години, у чему је, на крају, и успео.

Не знајући ништа о закулисним Черчиловим активностима против другог фронта у Вашингтону, Молотов је, на повратку за Москву, стигас у Лондон „пун планова о стварању другог фронта операцијом преко Ламанша у 1942. години“.³⁶ Можда је и предосећао да ће у Лондону наићи поново на отпор, али је био понесен потписаним документом у Вашингтону и претпоставком да ће, уколико између Рузвелта и Черчила није већ све договорено, текст саопштења које је парафирао лично председник

³⁵ The F.D. Roosevelt Library, Hyde Park, H. L. Hopkins Papers, Box 126-A; Book 5; Molotov Visit 5, Juni 1, 1942, 10, 30 d. m.

³⁶ *Н. д.*, том V, 316.

САД утицати да му се, можда и уз извесне резерве, придружи и премијер В. Британије. Међутим, Черчил је упутио своје људе у Вашингтон не би ли, како Роберт Е. Шервуд лепо и тачно каже, ставио у искушење Рузвелта, Хопкинса, генерала Маршала и друге најодговорније Американце да их одврате од обавезе дате Молотову о другом фронту у 1942. години.

На првом сусрету Молотов је Черчилу изложио да је срдечно примљен у Вашингтону. Међутим, овај је одговорио да Британци заједно са америчким Удруженим штабом још интензивно проучавају питање отварања другог фронта и да су се до тог тренутка „појављивале само тешкоће“...

Било је већ сасвим јасно да је Черчил настојао, не бирајући средства, да одврати Рузвелта и његове генерале од „авантуре“ преко Ламанша, о чему су они већ донели одлуку, уколико и она није финални акт у суштини дволичне политике Беле куће. Но, обмањујући непријатеља, Черчил је то учинио и са московским савезником, па је лично предао Молотову овај *Aide-mémoire*:

„Предузимамо припреме за искрцавање на континенту у августу или септембру 1942. године. Како је већ изложено, обим десантних снага ограничен је у првом реду бројем специјалних десантних бродова који ће стајати на располагању. Јасно је, међутим, да не би било у интересу ни руске па ни заједничке ствари савезника као целине ако бисмо се, ради акције по сваку цену, упустили у неку операцију која би се завршила поразом и дала прилике непријатељу да се узноси нашим поразом. Немогућно је унапред рећи да ли ће, кад дође тај тренутак, ситуација бити таква да операција буде изводљива. Стога не можемо дати никакво обећање у овој ствари, сем да нећемо оклевати да своје планове приведемо у дело ако се то покаже као умесно и разложно.“³⁷

Пре него што је кренуо за Лондон, лорд Маунтбатен упутио је Черчилу извештај о својим разговорима са Рузвелтом и Хопкинсом. Тај документ је двоструко занимљив и значајан за поузданију оцену ове јунске епизоде у историји другог фронта. У њему још провејавају извесне озбиљне сумње у „слом Русије“, као што се из њега, мада посредно, сазнају и нека Рузвелтова запажања о начину и местима укључивања америчке армије у „чеони судар с непријатељем“.

На крају свог извештаја лорд Маунтбатен рекао је премијеру да је Рузвелт „био узбуђен, једни веле, због тога што је увиђао да му Черчил смишљено и стално потура под нос искрцавање у Африци, а други да је и он интимно био за то, али није желео да се замера генералу Маршалу, Стимсону и другима који су били за операцију преко Канала“.

³⁷ В. Черчил, *н. д.*, том IV, 317–318 (ћирилица). – У Хопкинсовој тајној преписци с Черчилом, а поводом Молотовљеве посете, налази се и овај *aide-mémoire*, али у незнатно друкчијем тексту (F. D. Roosevelt Library, Hyde Park, N. L. Hopkins Papers, Box 126–A, Book 5: Molotov Vist 5). По овом документу могло би се претпоставити чак и то да га је Хопкинс примио пре него што га је Черчил предао Молотову.

Кад се све ово има у виду, онда је више него јасно да „Мистер Браун“ у својој врло ризикантној мисији у вези са отварањем другог фронта није успео. Црвена армија ће се и даље готово сама рвати са главним ударним снагама сила Осовине.

Пошто се Молотов срећно вратио у Москву 12. јуна (по локалном времену), Стаљин је упутио америчком савезнику строго тајни телеграм: „Совјетска влада, исто као и ви, господине Председниче, сматра да су сасвим добри резултати посете В. М. Молотова САД...

В. М. Молотов се данас сретно вратио у Москву.

Стаљин.³⁸

Стаљин, очигледно, није желео да придаје ма какав значај Черчиловом *aide-mémoire*-у који је уручио Молотову. Он га је игнорисао до те мере да га није уопште узимао у обзир. У Кремљу је, по свему судећи, сматрано да ће Рузвелтова и Маршалова теза победити, па тако треба и наступати, јер би одлучност Москве и лично Стаљина помогла и Американцима да се одупру упорним настојањима „Бившег поморца“ (псеудоним В. Черчила). Али та су се надања, као што ће показати скори дани, изјаловила.

Врло неугодним, а по схватању Москве, чак и непријатељским акцијама В. Черчила у Хајд Парку, где је стигао 19. јуна 1942. да би „загрејаног“ Рузвелта за други фронт „охладио“ и „демобилисао“ у обавези коју је преузео, Стаљин је сматрао да се треба супротставити ратификацијом споразума о узајамној помоћи и вођењу рата против агресије, који су у Вашингтону 11. јуна потписали М. М. Литвинов, амбасадор СССР, и Кордел Хал, Рузвелтов министар спољних послова.

Али и то је био пуцањ у празно. Јер, Черчил је стравично описивао Ламанш као „реку крви“, да би ужасан приказ који би савезници претрпели на француској обали био „једини начин на који бисмо могли изгубити овај рат“.³⁹

Неизлечиво склон „ексцентричним операцијама“, Черчил је више волео операције које се ослањају на изненађења, преваре и брзину на терену.

Без обзира на то да ли су тачни или погрешни – деловали добро или лоше – Черчилови аргументи су увек наилазили на допадање код Рузвелта, који је исто тако био заитнересован да се не губе људи. Какви су се сукоби у тој ситуацији одигравали у Рузвелтовој глави, кад је морао да се одлучи да ли да послуша савет својих најпоузданијих саветодаваца (укључујући Хопкинса), или Черчилове опомене да ће Канал бити „река крви“.

Још једна британска трагедија, после Денкерка (21. мај 1940), кад је било одсечено око 40 савезничких дивизија, те јапанског освајања Син-

³⁸ *Переписка...* том II, док. 22, 12. VI 1942, 23.

³⁹ R. E. Sherwood, *н. д.*, 591.

гапура, био је пад британског утврђења Тобрука у северној Африци у руке непријатеља, када су ови заробили 30.000 британских војника и добили се великог ратног плена. Тог јутра, 21. јуна 1942, Черчил је једва прогутао најгорчу пилулу пораза, а англо-америчке политичке и војне врхове захватили је безмало панике.

Забринут због тих готово најтежих неуспеха Британаца, Черчил се упињао да приволи Рузвелта да напусти план о искрцавању у Француској у корист операција у северној Африци (Шифра „Цимнаст“, касније „Торч“). Рузвелт се колебао, али је одбио да „одступи од претходног споразума“ утаначеног с В. М. Молотовом, јер је „наишао на одлучан отпор генерала Маршала и Хопкинса“.

Развој догађаја на ратиштима допринео је да сва настојања буду усредсређена на спасавање Британца у северној Африци, да онемогуће немачки продор преко Суеца и јужног фронта, што би довело до потпуног слома на Средњем истоку и губитка веома значајних извора и залиха нафте у околини Абадана.

У тим „дрним тренуцима“ (генерал Маршал) разговарнао је о А-бомби, о најтајнијим плановима званим „Тјуб елојс“ (Tube Alloys) или „С-оне“. Радови на овим суптилним пробелмима убрзани су у мери коју је дозвољавала технологија. Черчил о томе није ништа знао. Уколико би био неизбежан крах Русије и пад Средњег истока а осигурана победа Јапана на Пацифику, у Кини и Индији, А-бомба би била бачена на Берлин. То би било последње средство да се силе Осовине положи на колена.

Мада се и Москва налазила у шкрипцу, у Кујбишеву се увиђало да су Британци и Американци готово пред одлуком да отварање другог фронта одложе...

На дан 22. јула 1942. Рузвелт је примио амбасадора М. М. Литвинова и саопштио му да је он „увек био за искрцавање у Француској, али је Черчил био против тога“.

И. М. Мајски је после тог сазнања констатовао да су Совјети у најкритичнијем тренутку напуштени од савезника, у ствари „остављени на милост и немилост судбини“.

Уосталом, Стаљина после 22. јуна 1941. вероватно више није ништа могло изненадити. Имао је обичај да каже: – Све је могућно, јер рат је рат.⁴⁰

VI

Усред кампање у јавности о отварању другог фронта у Европи, када је амерички коментатор Рут указивао да се хитлеровци смртно плаше тог фронта, Черчил је изненада одлучио да оде, са Идном, у посету И. В. Стаљину. То је требало да буде њихово прво виђење. Британски премијер

⁴⁰ *Дневник грофа Ђана*, Загреб 1948, 31. VIII 1942, 351.

је желео и да својом речитошћу ублажи у очима самодршца у Кремљу свој грех у одлагању другог фронта.

Пошто је преко амбасадора И. М. Мајског добио позив из Москве, Черчил се обратио Рузвелту с млобом да се њему и Идну придружи и Аверел Хариман. Међутим, шеф Беле куће у првом тренутку био је нерасположен, али је потом пристао да пође и Хариман, али без икаквих овлашћења, јер он, Рузвелт, не дозвољава да му ико ствара ма какве обавезе, већ само он лично. Тако је овај врсни амерички дипломата био само „присутни грађанин“ при сусретима Стаљин–Черчил.

По доласку у Москву, где је свечано дочекан са „тоталитарном раскоши“ – како је то касније крстио – Черчил се исте вечери, 12. августа 1942, у Кремљу први пут срео са Стаљином, тим – како је доцније записао – „великим револуционарним вођом и умним руским државником и ратником, са којим ће у наредне три године бити у присним, опорим, али увек узбудљивим, а покаткад и пријатним везама“.⁴¹

Како се и очекивало, по обостраној жељи домаћина и госта, готово одмах се прешло на горућу тему, на питање другог фронта.

Британска и америчка влада сматрају – рекао је Черчил – да нису у стању да предузму значајније операције у септембру, које би приморале Немце да своју пешадију и тенковске дивизије повуку са совјетског фронта. Али, као што Стаљин зна, британска и америчка влада припремају велику операцију у 1943. години. Предвиђа се да се у Британију пребаци милион америчких војника, који представљају снагу од 27 дивизија, којима ће Британци додати 21 своју дивизију. Готово половина тих снага биће оклопне.

Черчил је одмах додао да је он свестан да све ово не пружа никакву помоћ Русији у 1942. години, али се предвиђа да ће Немци у 1943. години на Западу ојачати снаге које сада тамо имају (Стаљиново лице се мрштило – стоји у стенограму – прим. Сл. Н.)

Даља Черчилова излагања нису допринела да промене Стаљиново натмурено лице, јер он, очигледно, свом госту није много веровао.

Стаљинова озлојеђеност је приметно порасла! – каже записничар. Схватио је да Британци нису у стању да створе други фронт с неким већим снагама, да чак нису у стању да искрцају ни шест дивизија. На то је Черчил рекао да је то тачно...

Овако напет дијалог, у коме нико од присутних ни са совјетске а ни са британске стране, па ни Аверел Хариман, није учествовао, затегао је уже које су два државника вукла свако на своју страну до – кидања.

Стаљин је постао све узнемиренији, његово је гледиште било сасвим супротно Черчиловој „исповести“:

⁴¹ В. Черчил, н. д., том IV, 44.

– Човек који није спреман да ризикује не може ни добити рат – прекорно је одбрусио Стаљин.

Черчил се с тим сложио.

На крају разговора Стаљин је изјавио да се не слаже са Черчиловим аргументима, али се сложио да војни стручњаци морају бити консултациони, мада није на њима да одлучују него на Черчилу и њему.

Премијер се опет вратио на питање другог фронта, пошто је због њега и дошао. Осим Француске, има и других места за такву операцију. Овлашћен је од председника Рузвелта да то у поверењу пренесе Стаљину. (На ово се Стаљин усправио и насмешио – стоји у оригиналу стенографског записника.) Операција ће се због тајности звати „Торч“, а обавиће се под командом америчког команданта. Он је већ наименован и налази се у Енглеској. Операција се састоји у освајању северне обале француске Африке – целе обале...

(Стаљин је за то показао велико интересовање – констатовано је у документу.)

... За ову операцију је предвиђено и резервисано 250.000 људи, и то: 7 америчких и 5 британских дивизија. Трупe ће бити искрцане у Казабланки, Орану, Алжиру и, ако буде могућно, у Бизерти.

Стаљин је на то изустио: „Дај боже да успе овај подухват“ (а то је био доказ да је његова заинтересованост била на врхунцу). Кад су Стаљин и маршал Ворошилов питали за став Де Гола, Черчил је одговорио да ће он вероватно поступити „онако како му он буде рекао“.⁴²

У то доба, 13. августа, кад је Черчил посетио В. М. Молотова, кампања у штампи земаља антифашистичке коалиције о неопходности отварања другог фронта на западу Европе и даље је добијала и у жестини и у ширини. Пропаганда за други фронт вођена у Енглеској била је по вољи и Черчилу. Сад је и у Кремљу било јасно да је ова „галама“ створена само да би се заплашили Немци, а совјетским армијама и народима СССР улила варљива нада да би се подигао морал црвеноармејаца.

На крају Черчилове посете, Стаљин је уручио британском премијеру и Хариману свој *aide-mémoire*. Тај документ веродостојно казује колике су дубоке разлике постојале у схватањима британског Ратног кабинета и совјетске владе.

После честог спорења и оштрих речи око термина, стратегије и тактике англоамеричких планова за 1942. и 1943. што, по Стаљину, готово „ни у чему не помажу Русима“, на вечери је, по А. Хариману, „дошло до прве сагласности“ између Стаљина и Черчила. Стаљин је делио Черчилово мишљење о значају све јачег бомбардовања Немачке и надању да ће оно бити увећано америчким учешћем. „И сам Стаљин је истакао чињеницу, наглашава А. Хариман у свом извештају Рузвелту – „да треба

⁴² The F. D. R. Library, Hyde Park, H. L. Hopkins Papers, Box 126-A, записник првог састанка у Кремљу, август 12, 1942.

рушити и куће и фабрике... Затегнутост је почела да јењава и да избија извесно разумевање о заједничким циљевима. У разговору њих двојица су – каже даље Хариман – брзо 'разорили' најважније индустријске градове Немачке...“

„Премијер је био у најбољем расположењу и дискутовао је бриљантније него икад.“⁴³

VII

Наступајућа позна јесен и сурова зима 1942/1943. били су једини савезник Црвене армије која је на секторима Дона и Стаљинграда водила одсудну битку за Стаљинград.

У то доба у тајној преписци између Стаљина и Черчила врцале су поново искре све дубљег неповерења, што је понекад озбиљно угрожавало и само ратно савезништво. Али под бременом одговорности, које им је навалио на плећа сукоб са Хитлером и осталим силама Осовине, делили су мишљење да побољашње њихових личних односа има велики значај за општу ствар уједињених нација, за победу над силама Осовине.⁴⁴

Међутим, Стаљина је, како су дани одмицали, морила сумња да Черчил не одустане од обећања да у пролеће 1943. отвори други фронт у Европи.⁴⁵ Био је опседнут сумњом да Черчил, у мржњи према свему што је „бољшевичко“, настоји свим силама да Совјетски Савез, остављен да се мање-више сам у Европи бори против Немаца и њихових сателита, и даље крвари „до последњег руског војника“ за рачун Британаца и Американаца. То мишљење преовладаће не само код И. В. Мајског, В. М. Молотова и И. В. Стаљина него и у целокупној совјетској јавности, посебно међу борцима Црвене армије. Широка медијска кампања за хитно отварање другог фронта, који је у САД и В. Британији водило прогресивно грађанство, на крају је потпуно пропала. Уместо да држи у напетости и страху Хитлера и Муслонија, њоме су, у ствари, били преварени сви они милиони људи који су очекивали инвазију Западне Европе и веровали да се ближи крај рату.

Да би отклонио немир и стрепњу с којима је очекивао још једно пролеће, још једну немачку офанзиву, Стаљин је поново покренуо питање отварања другог фронта. Учинио је то поруком Черчилу од 6. децембра 1942, пошто овај није уопште одговорио на његову посланицу од 27. новембра.

⁴³ The F. D. R. Library, Hyde Park, Box 126-A, Book 5, H. L. Hopkins Papers, Churchill-Harriman in Moscow, 14. August 1942.

⁴⁴ *Переписка...*, том I, док. 89, 27. XI 1942, 78-79.

⁴⁵ *Ибид.*

Тих дана је Црвена армија уз огромне напоре сламала фон Паулусове армије стежући их у обручу од челика и људских тела, и хероизмом својих бораца приводила их, на цичи зими, сигурној ликвидацији.

О могућности „руског колапса“ коначно су престали да мисле у САД и Великој Британији и најокорелији противници СССР.

И Черчил је све више био сигуран да ће се „Руси одржати“ и да победа над Хитлером није више ни под каквом сумњом.

Он је у једном разговору са амбасадором И. М. Мајским отворено признао да ће „операција за потпуно уништење Немаца у Северној Африци“ бити „наш Стаљинград“, а што се тиче операције отварања другог фронта, све остаје по старом, тј. она и неће почети пре августа“ те 1943. године.⁴⁶

Своју опробану дволичну игру Черчил је сада почео да изводи помоћу Антони Идна и лорда Бивербрука.

Првог је овластио да амбасадору И. М. Мајском саопшти да ће премијер ићи на састанак са Рузвелтом ради „разматрања питања вођења рата у 1943. години“. Други је Мајском тврдио да Черчил „стварно жели други фронт у Француској“, али га „сад везују Американци“.⁴⁷

Двојици западних лидера било је, изгледа, јасно да се више овом методом није могло, јер је све било компромитовано и у очима савезничке јавности. Зато је у одговору Стаљину од 12. децембра 1942. Черчил предложио заједнички састанак са Рузвелтом, пошто само њих тројица могу решавати горуће проблеме не само другог фронта, него и остварити победу над силама Осовине.

Али Черчил, без припреме Рузвелта за његов први сусрет са Стаљином, није желео да евентуално ризикује своју и његову несагласност, па је са њим уговорио састанак у Казабланки.

Крајем тог јануара совјетско командовање трупама стаљинградске епопеје сламало је последњи отпор фон Паулусових армија.

Рузвелт и Черчил обавестили су Стаљина да су се саветовали са својим војним сарадницима и донели одлуке о операцијама које ће америчке и британске оружане снаге предузети током првих девет месеци 1943. године. „Желимо да вам одмах јавимо... да те операције с вашим моћним наступањем могу 1943. године бацити Немачку на колена...

Наша основна жеља је да одвучемо знатне немачке снаге... с Руског фронта и да у Русију упутимо максимално снабдевање...

Наша непосредна намера је да очистимо северну Африку од осовинских држава... да бисмо:

- 1) отворили сигуран пут за војне транспорте преко Медитерана, и
- 2) започели снажно бомбардовање важних објеката осовинских држава у јужној Европи.

⁴⁶ АБП СССР, извештај И. М. Мајског од 16. III 1943. и М. Ж., бр. 9/1974, 118.

⁴⁷ *Ибид.*, извештаји Мајског од 5. и 10. I 1943; М. Ж. бр. 9/1974.

Одлучили смо да, по могућности у најскорије време, започенемо велике анфибејске операције на Средозменом мору...

У Европи брзим темпом повећавамо летове из Енглеске против Немачке..."

У закључку Рузвелт и Черчил кажу да им је основни циљ да се оборе на Немце и Италијане на копну, мору и у ваздуху с највећим бројем оружаних снага...⁴⁸

На Стаљиново најважније питање: „Кад ће бити отворен други фронт на западу Европе?“ – није било одговора ни овога пута. Зато је Стаљин беснео, иако је добио одсудну стаљинградску битку, о чему је нешто касније Де Гол рекао да после тог епохалног успеха Црвене армије Стаљин може добити рат и без Рузвелта и Черчила.

А овај последњи, В. Черчил, продор црвеноармејаца у срце „Хитлерове тврђаве“ хтео је свакако да онемогући. Стаљину је било свакако јасно да су и тада Черчила руководили пре свега политички интереси В. Британије, а не жеља да помогне Совјетима.

Стаљину није преостало ништа друго но да се помири са стварношћу, ма колико била непријатна. Он је сад својом својственом упорношћу настојао да и једног и другог савезника истера на чистину, па је употребио метод сличан Черчиловом. У поруци од 30. јануара Стаљин се „направио Енглецом“ па је, између осталог, иако о другом фронту није било помена, телеграфисао Черчилу:

„... Схватајући одлуку коју сте усвојили о Немачкој као задатак да је нападнете отварањем другог фронта у Европи 1943. године, био бих вам веома захвалан ако бисте ме обавестили о конкретно договореним операцијама у тој области и означеном року њиховог остварења.“⁴⁹

Између Москве, с једне, и Лондона и Вашингтона, с друге стране, настао је тајац. Москва није могла ни приближно да прати, а још мање до краја да схвати шта се збивало иза вела тајне која је обавијала британске и америчке планове о другом фронту.

То је говорило да ће се о другом фронту још задуго ломити копља.

Пошто је заиста био истеран на чистину, Черчил је 8. фебруара, дан пре но што ће упутити поруку Стаљину, своје ставове изложио совјетском амбасадору, који их је проценио овако:

„Врло добро је што Руси тако снажно туку Немце – нама, Енглежима, биће лакше. Наши губици и разарања биће мањи. Још једном ћемо употребити наш вечни метод – ’ратовати туђим рукама’. С друге стране, (мање је) осећање страха, и да ће се због успеха Црвене армије, ’бољшевици’ сувише осилити и да ће успети да ’бољшевизију’ Европу. Зато би – по Мајском – енглеска влада желела да одложи стварање другог фронта на што дужи рок, како би дочекала да Црвена армија обави главни посао

⁴⁸ *Ибид.*, том I, док. 164, 23. или 24. I 1943 (у Москви примљено 27. I), 84–86.

⁴⁹ *Переписка...*, том I, док. 107, 30. I 1943, 87.

и сломи кичму немачке ратне машине, после чега би енглеској армији (заједно са америчком) остало само да се 'удобно' искрца у Француској и без великих губитака пробије пут до Берлина...

Судећи по одлукама које су Рузвелт и Черчил донели у Казабланки – закључује амбасадор И. М. Мајски – Енглеска и САД као да мисле да имају још доста времена пре него што наступи тренутак погодан за акције.⁵⁰

У то доба, упркос изванредно великим губицима, Црвена армија је водила одсудну контраофанзиву на свом широком фронту. Насупрот томе, Британци и Американци су нагло, и то у знатној мери, смањили своја дејства у Африци. То је ражестило Стаљина, па је оштро протествовао и шефовима Даунинг стрита бр. 10 и Беле куће телеграфисао:

„Из поруке г. Черчила сазнао сам да се англо-америчке операције у Северној Африци не само не убрзавају, него се одлажу за крај априла. То значи да у најкритичнијем периоду борби против хитлеровске војске, у току фебруара и марта, англо-америчко напредовање у Северној Африци не само да није форсирано, већ се уопште није ни спроводило, па су планирани рокови одложени. За то време Немачка је успела да пребаци са запада против совјетских трупа тридесет шест дивизија, међу њима шест тенковских. Лако је схватити какве је то тешкоће створило совјетској армији и колико ће олакшати положај Немаца на совјетско-немачком фронту“.⁵¹

Британци, најодговорнији за ове проблеме, понашали су се као да ничег није било, а Рузвелт је био опседнут свим могућим импликацијама Стаљинових оптужби. Зато је поново пожелео да се лично сретне са Стаљином. Послератна сарадња са СССР била је једна од основних преокупација Ф. Д. Рузвелта у то бурно време. Он је том састанку са совјетским лидером тежио поодавно, а сад га је желео утолико више што је то Черчил већ остварио.

Веровао је да има више изгледа да ће постићи пријатељски споразум ако Черчил ту не буде.⁵²

Тих дана су у Москви очекиване војне активности које би пружиле доказе да владе Велике Британије и САД желе да изврше своја обећања о отварању другог фронта. У Вашингтону се поново, трећи пут, састају председник САД и британски премијер на конференцији познатој као „Трајдент“. Трећа вашингтонска конференција одржана је у мају 1943. Уочи Черчиловог доласка, шефови Удруженог штаба САД продискутовали су са својим врховним командантом целокупну ситуацију и постигли општу сагласност да је „њихов главни

⁵⁰ АВП СССР, извештај Амбасаде СССР у Лондону од 13. II 1943; М. Ж., бр. 9/1974, 116.

⁵¹ *Переписка...*, том II, док. 79, 16. II 1943, 58.

⁵² Херберт Фајс, *Черчил, Рузвелт, Стаљин*, Војно дело, Београд 1962, 195.

задатак да исходе чврст пристанак Британаца за што је могућно скорији напад преко Канала. Ако се то посигне, могле би започети припреме за инвазију Европе у пролеће 1944“.

На дан 12. маја 1943. састала су се два западна лидера са својим сарадницима. Черчил је, ко зна већ по који пут, износио разлоге да „главни англо-амерички напор до краја 1943. године треба да буде да се Италија избаци из рата“. То би, по њему, психолошки деловало, јер би трећина сила Осовине била ликвидирана, принудно би се повукле италијанске трупе са Блиског истока. Черчил је затим изјавио да се одговарајуће припреме не могу потпуно обавити до пролећа 1944, осим ако Немачка не би поклекла. Зато он тражи пристанак за инвазију Италије.

Председник САД је сматрао да је најважнији задатак постићи да се порази Немачка, па је зато противан нападу на италијанско копно, иако би се сложио са инвазијом Сицилије и Сардиније. На Черчилово инсистирање, Рузвелт је пристао да његови војни шефови проуче изводљивост напада на Немачку преко Бугарске, Румуније и Турске...⁵³

Кад је 23. маја био упознат са планом шефа Комбинованог англо-америчког штаба за операције у току 1943. и 1944. у који је био укључен, и то на првом месту напад преко Канала на Француску у мају 1944, Черчил је сутрадан, 24. маја, одбацио овај предлог зато што не садржи коначну препоруку за инвазију Италије пошто буде заузета Сицилија. Черчил је сматрао да избацивање Италије из рата представља општу жељу. У контексту тога Черчилови разлози против напада преко Канала – тврде амерички аутори – нису поколебали Рузвелта. Хопкинс је приметио Черчилу да би он, ако жели да измени мишљење председника САД, морао да проведе још недељу дана у Вашингтону, али ни тада није сигуран да ће придобити Рузвелта.⁵⁴

За полемику око „Трајдента“ Москва је сазнала од генерала Џона Вајнанта, америчког амбасадора у Лондону, који је информисао совјетског колегу шта су Рузвелт и Черчил постигли у Вашингтону. Генерал Вајнант је изјавио да је он запазио да је британски премијер одувек показивао „слабо интересовање за планове стварања другог фронта у Француској и све време на другу страну одвлачио нападе против држава Осовине, на рејон Средоземног мора“.⁵⁵

Није на одмет регистровати и једну изјаву чехословачког председника у емиграцији који је Андреју Андрејевичу Громику, наследнику амбасадора Максима М. Литвинова, поверио да Рузвелт полаже велике наде у могућност антифашистичке револуције у Италији, али да уопште узев,

⁵³ Francis L. Loewenheim, Harold L. Langley and Manfred Jonas, *Roosevelt and Churchill, Their Secret Wartime Correspondence*, New York 1975, 331–332.

⁵⁴ *Ибид.*, 333.

⁵⁵ АВП СССР, извештај амбасадe у Лондону од 24. V 1943; М. Ж., бр. 12/1974, 98.

по Бенешовом мишљењу, „Американци у питању другог фронта висе на репу Енглеза“.⁵⁶

Стаљин је тих дана, још необавештен о „Трајденту“, прихватио Рузвелтову иницијативу и по Џозефу Девису га обавестио да је њихов „сусрет неопходан и да га не треба одлагати“.⁵⁷

Рузвелт и Черчил са генералом Маршалом нису више били психички кадри да истрају у састављању поруке за Стаљина, јер је требало пронаћи, како каже Фајс, „неки облик да вашингтонску одлуку прикажу у најбољој светлости. Они су се толико мучили стално пишући нове нацрте који су начисто прекуцавани, „тако да су постали безмало нечитљиви од нашег жврљања“.⁵⁸

Ипак, Рузвелтова порука о вашингтонском саветовању од 3. јуна 1943. упућена у Москву деловала је на Стаљина, Молотова и остале руководиоце у Кремљу као ледени туш. Стаљин је био озлојеђен, али не и обесхрабрен. Чаша гнева, неповерења и „лажне искрености“ Енглеза и Американаца, пре свега Черчила, била је, по Стаљиновом уверењу, превршена. Он је доживљавао ново дубоко разочарење...

Свом незадовољству Стаљин је дао прве одлушке у порукама Рузвелту и Черчилу.

„Четвртог јуна“, одговорио је совјетск премијер шефу Беле куће, „примио сам вашу посланицу у којој ме обавештавате о неким одлукама о стратегијским питањима које сте донели ви и г. Черчил.

Као што се види из вашег саопштења, те одлуке су у противречности с решењима која сте ви и г. Черчил донели почетком ове године о роковима отварања другог фронта у Западној Европи...

Да ли је потребно говорити како ће тежак и негативан утисак у Совјетском Савезу – у народу и у армији – изазвати то ново одлагање отварања другог фронта и остављање наше армије, која је дала толико жртава, без очекиване озбиљне подршке англо-америчких армија.

Што се тиче совјетске владе, она се не може придружити таквој одлуци, која је донесена, осим тога, и без њеног учешћа и без покушаја да се заједнички размотри то важно питање, које може имати тешке последице за даљи ток рата.“⁵⁹

У таквој, сувише мучној ситуацији још једном су се нагло погоршали односи између тројице водећих лидера уједињених народа. То стање је са гледишта пропаганде и стратегије било ненормално, особито с обзиром на то да је човечанство вапило за што бржим окончањем рата.

⁵⁶ АВП СССР, извештај опправника послера амбасаде СССР у Вашингтону од 17. V 1943; М. Ж., бр. 12/1974, 98.

⁵⁷ *Переписка...*, том II, док. 88, 26. V 1943, 89.

⁵⁸ В. Черчил, *н. д.*, том IV, 751; Херберт Фајс, *н. д.*, 198.

⁵⁹ *Переписка...*, том I, док. 163, 11. VI 1943. 131.

Рузвелту је било више стало да и даље очува што је могуће коректније односе са Стаљином, па је избегавао кад год је могао сваки вербални „обрачун“ с Москвом, препуштајући такве иницијативе „Бившем поморцу“ и његовом Форин офису.⁶⁰

На крају ове епизоде крцате неспокојем и бесом Кремља, Черчил је покушао да одобровољи дубоко повређеног Стаљина:

„Чврсто сам уверен да ћемо вам ми још до краја ове године саопштити резултате који ће вам причинити задовољство и који ће за вас представљати знатно олакшање.“

Уместо ма каквог одговора због чега влада СССР није била упозната, било којим каналом, о једностраном доношењу тако важних одлука, Черчил је предложио да се већ једном састану утроје, Рузвелт, Стаљин и Черчил.⁶¹

Трвења међу савезницима и њихов директан сукоб Хитлер и Гебелс су прижељкивали као спасење, јер су нацистичке главешине једини излаз за себе видели у рату између САД и Велике Британије са „комунистичком Русијом“. Био је то један од разлога што је Рузвелт преузео од Черчила иницијативу да већ једном оствари састанак утроје, и то што скорије, не би ли са Стаљином постигао договоре о низу горућих политичких и војних питања рата и будућег мира. Ово утолико пре што се министри спољних послова на октобарској конференцији у Москви (Кордел Хал, Вјачеслав Молотов и Антони Идн) нису могли споразумети о неким важним питањима, као, на пример, о Пољској и њеним границама с СССР. Али, чини се да је главни Рузвелтов мотив за састанак са Стаљином био у томе да ће уз боље лично познавање моћи лакше да реши многа важна и врло осетљива питања рата и светског мира после победе над силама Осовине. Х. Фајс тврди да је Рузвелт једном рекао да „совјетски диктатор мора нас боље упознати и стећи више поверења у нас“.⁶²

VIII

Кад је већ све било готово утаначено за састанак „велике тројице очи у очи“, Черчил је покушао да се претходно насамо састане са Рузвелтом, али је овај то отклонио да Руси не би мислили да се њих двојица опет нешто у потаји договарају.

За први састанак Рузвелт–Стаљин–Черчил одабран је Техеран. Град је тада био под контролом совјетских и британских трупа.

Питање отварања другог фронта је и у Техерану доспевало у дубоку кризу, и то због сукоба између Стаљина и Черчила.

⁶⁰ АВП СССР, телеграм амбасадора СССР у Лондону о разговору са А. Идном вођеном 31. VIII 1943; М. Ж., бр. 12/1974, 103.

⁶¹ *Переписка...*, том I, док. 163, 19. VI 1943, 132.

⁶² Х. Фајс, *н. д.*, 335.

Кад је амерички председник предложио да се Војна комисија позабави Черчиловом сугестијом о операцији у Средоземном мору, Стаљин је одапео на Британце још једну стрелу.

„Та питања можемо решити сами, јер имамо више права од Војне комисије. Ако дозволите да поставим непосредно питање, онда желим да знам да ли Енглези верују у операцију „Оверлорд“ (планови за инвазију преко Ламанша и ослобођење Француске – прим. Сл. Н.), или о њој говоре само зато да би умирили Русе.“

Черчил се мучио да одговори, па је рекао:

– Ако постоје услови утврђени на Московској конференцији, ја сам чврсто уверен да ћемо бити обавезни да пребацимо све наше снаге против Немаца кад почне да се остварује операција „Оверлорд“.⁶³

Колико се заоштрила атмосфера види се по томе што је у једном тренутку Черчил напустио сто и отишао у суседну полуосветљену собу, очигледно веома љут. Али непосредно после тога свима је лакнуло кад је Рузвелт прекинуо седницу констатујући да су (тобоже) сви „сада врло гладни“.

До најнепријатнијих сцена доћи ће тек на вечери у амбасади СССР, која је – како описује Чарлс Болен – протекла „у знаку специјалног држања маршала Стаљина према (британском) премијеру. Стаљин није пропуштао ниједну прилику а да не пецне Черчила. Кад је у том врло непријатном дијалогу настао тренутак да би могло доћи до кризе у односима Стаљин–Черчил, због тобожње одмазде над немачким Генералштабом, британски премијер је затражио састанак са совјетским вођом *tête-à-tête*, без Рузвелта.

Међу питањима за које је Стаљин тражио одговор, најважније је било да зна хоће ли операција „Оверлорд“ бити или не.

Черчил је одговорио да он то сада не може да каже, али предлаже да о томе буде говора за ручком утроје с Рузвелтом.

Амерички председник је тада рекао Стаљину да су се Черчил и он сложили да „Оверлорд“ отпочне у току маја, што је Стаљина умирило. Био је, очигледно, веома задовољан.

На вечери тог 30. новембра 1943. у британској амбасади Черчил је прослављао свој 69. рођендан. У десетинама здравица совјетски лидер је, пола у шали а пола у збиљи, рекао:

– Дижем чашу за будуће пошиљке по „ленд-лизу“. Нека стижу на време, не каснећи као сада!⁶⁴

По признању слављеника, све је ипак добро прошло. Стаљин је био у најбољем расположењу, а Рузвелт се из својих колица, зрачећи задовољством и добром вољом, осмехивао на све присутне, а било их је тридесет.⁶⁵

⁶³ В. Черчил, *н. д.*, том V, 353.

⁶⁴ В. М. Берешков, *Годы дипломатической службы*, Москва 1972, 206.

⁶⁵ В. Черчил, *н. д.*, том V, 364.

Првог децембра 1943. одржан је закључни племнарни састанак. Око Пољске и њених граница са СССР било је између Идна и Молотова и заједљивих речи, као што је злоћудна опаска британског министра спољних послова да је пољско-совјетска граница из 1939. позната под именом Рибентроп-Молотовљева линија. Стаљин је на то љутито узвратио: „Зовите је како хоћете, ми је ипак схватамо праведном и правилном.“⁶⁶

Рузвелт је још једном од многих интервенција отклонио даље заоштравање.

IX

Све лошији метеоролошки извештаји допринели су да се последњи састанак велике тројице заврши дан раније, а не 2. децембра, као што је било предвиђено. Касно увече 1. децембра је на брзину усаглашена декларација о разговорима. Више није било времена ни да се потпуно прекуца њен текст на руском и енглеском језику, нити да се приреди зваршна церемонија поводом њеног потписивања. И тај чин је обављен методом анкете! Сваки од главних учесника се потписао на посебном папиру.

Стручни сарадници тројице државника у току ноћи прекуцали су коминике о састанцима Рузвелта, Стаљина и Черчила, па је коначан текст послат тројици лидера на потпис. Њихов коминике у целости гласи:

„Ми, председник Сједињених Држава, премијер Велике Британије и премијер Совјетског Савеза, састали смо се ова четири дана у престоници нашег савезника Ирана и обликовали и потврдили своју заједничку политику.

Ми изражавамо своју решеност да наше нације раде заједнички у рату и у миру који ће доћи.

Што се тиче рата, наши војни штабови су дискутовали за округлим столом, те смо ускладили и утаничили своје планове за уништење немачких снага. Постигли смо потпуну сагласност о опсегу и времену операција које ће бити предузете са истока, запада и југа.

Сагласност и разумевање које смо постигли гарантују да ће победа бити наша.

Што се тиче мира, сигурни смо да ће га наша слога учинити трајним. У потпуности примамо највишу одговорност која лежи на нама и на свим уједињеним народима да обезбедимо мир, а да одагнамо проклетство и страхоте рата за будућа поколења.

Са својим дипломатским саветницима разматрали смо проблеме будућности. Ми ћемо тражити сарадњу и активно учешће свих земаља, великих и малих, чији су народи, као и наши, срцем и духом одани уклањању тираније и ропства, угњетавања и нетрпељивости. Ми ћемо им

⁶⁶ *Foreign Relations...*, 599.

пожелети добродошлицу ако икада својом вољом буду приступили светској породици демократских земаља.

Никаква сила неће нас спречити да уништимо немачке армије на земљи, а њихове подморнице на мору и њихову ратну индустрију из ваздуха.

Наши ће нападачи бити немилосрдни и све јачи.

Закључујући ову нашу пријатељску конференцију, ми с поверењем гледамо у дане када ће сви народи света живети слободним животом, нетакнути тиранијом, према својим различитим жељама и својој сопственој савести.

Дошли смо овамо с надом и одлучношћу. Одлазимо одавде као пријатељи на делу, у духу и у циљевима.

Потписано у Техерану 1. децембра 1943. године.

Ф. Д. Рузвелт

Ј. Стаљин

*В. Черчил*⁶⁷

Техерански споразуми између СССР, САД и Велике Британије отворили су нову, веома значајну етапу Другог светског рата.

Рузвелт се понашао као да му је „пао камен са срца“.

Черчил је био мање одушевљен, али свестан да се више није могло маневрисати са Стаљином без разлика по односе са САД.

– Сматрам да смо овде свршили добар посао – рекао је Рузвелт Стаљину на растанку. – Сагласне одлуке обезбедиће нам победу.

– Сада више нико неће посмуњати да је победа наша – смешећи се одговорио је Стаљин.⁶⁸

Х

После толико дана веома оптерећених не само променљивом ратном срећом на свим фронтима антифашистичке коалиције против нацистичко-фашистичких сила и јапанског милитаризма, окупљених у блоку Тројног пакла, него и низом неспоразума, гложења и сукоба између државника трију водећих држава, САД, СССР и В. Британије, најзад је нађено рационално решење – други фронт се отвара на западу Европе, у Француској, како је не једном предлагао шеф московске владе. Черчил је доследно до тада „врдао“, али сад је био „притеран уз зид“ па признао да је Стаљину учињено по вољи: други фронт ће бити отворен између 15. и 20. маја 1944. године.⁶⁹

Ова заједничка изјава западних савезника први пут је – после више од хиљаду дана натчовечанских борби – веома задовољила „дина из Крем-

⁶⁷ *Foreign Relations...*, 635–636.

⁶⁸ В. М. Берешков, *Годы дипломатической службы*, 223.

⁶⁹ Санаков, Б. Л. Цыбулевский, цит. зборник, 82.

ља“, јер је свечано саопштена чак и са роком у којем ће се отворити други фронт. Документи потписани 1. децембра 1943. у Техерану представљају несумњив успех Стаљина, без обзира на то што је то био „прави тренутак“ и за остварење политичких циљева САД и В. Британије, јер им је то била једина алтернатива.

До историјског договора велике тројице после многих неспоразума дошло је кад су најодговорнији државници антифашистичке коалиције увидели да су корени многих њихових слабости били у различитим прилазима основним проблемима рата, из опречних идеолошких, политичких и економских интереса водећих савезничких држава.

Главни циљ отварања другог фронта у Европи, по совјетској тези, био је растерећење Источног фронта, на коме је Црвена армија од почетка носила несразмерно највећи терет рата.

Америчка концепција имала је за циљ да се Русима помогне да не доживе слом, али у сагласности са Британцима, јер Руси ратују и за Американце.

Британци су се залагали за отварање нових ратишта тамо где је њима највише одговарало, само не тамо где су предлагали Руси...

Научно није утврђено шта је лежало испод прага свести сваком од тројице лидера антифашистичке коалиције кад су креирали своје ставове излагане на састанцима у Техерану, или кад су стављали потписе на папир разних својих докумената и списа.

Било како било, Дан „Д“ (»D« day) освануо је 6. јуна 1944, када је почело у светској историји ратова дотад, по живој сили и техници, незабележено искрцавање силне савезничке војске у Нормандију, чиме је читавом свету најављен скори крај незамисливо суровог рата, уливена нада људима да ће настати с нестрпљењем очекивани период трајног светског мира.

SLOBODAN NEŠOVIĆ

ALLIED DIFFERENCES OVER THE SECOND FRONT IN EUROPE (1941–1943)

Summary

In the course of the Second World War, two problems aggravated the political, strategic and tactical plans of the three leading powers of the anti-fascist coalition. These were the second front in Europe and the organisation of a durable peace and postwar cooperation.

US President F. D. Roosevelt was more comfortable with Stalin than with his friend Churchill.

The opening of the second front in Europe was mooted by J. V. Stalin through General Golikov, head of the first Soviet delegation traveling to Lon-

don and Washington (in July 1941). His brief was to ask the British leaders to help the Russians in their struggle against Hitler. However, the British Foreign Minister Eden was very cool to the idea. Not so Harry L. Hopkins, President Roosevelt's chief aide, who while visiting Churchill, conceived the idea of going on to Moscow from London in order to establish a direct contact with the Kremlin and to see how realistic were the dire prognostics by the US generals that the Russians were faced with a total collapse. His Moscow visit rather convinced him that the Russians would fight to a bitter end against Hitler, which for Roosevelt, whose country had not yet been at war, meant that the Russians would fight for the Americans, too. The British did not believe in the success of the Soviet people's struggle.

When on May 30, 1942, in the presence of the visiting Soviet Foreign Minister, V. M. Molotov, Roosevelt asked his army chief General Marshall whether Stalin could be told that a second front was being prepared, Marshall replied tersely »Yes!« Churchill was very upset to hear that and pondered what he could do to thwart the idea. He sent his men to Washington to try and prevent the adoption of the Russian demand. One month later, on July 22, 1942, Roosevelt received the USSR's ambassador, M. M. Litvinov, and told him that he had »always been in favour of a landing in France but Churchill was against it.« Molotov, too, understood this when he stopped in London on his return from the USA.

Stalin was in high dudgeon. Churchill was aware of it and he decided, without Roosevelt's knowledge, to travel to Moscow with Eden. This upset the White House plan that Roosevelt should be the first to meet the »Kremlin giant«.

Stalin's *aide-mémoire* presented to Churchill in Moscow, reveals the deep differences existing between the British war cabinet and the Soviet government. After the rout of von Paulus's army at Stalingrad, London and Washington made no further reference to the »Russian collapse.«

Following the unsuccessful attempt at a meeting between Roosevelt and Stalin at Alaska, the Big Three met in Teheran. The US President did his best to placate the animosities between Stalin and Churchill. Thanks to him, on the last day of their negotiations (on December 1, 1943), their disputes were swept under the carpet and left for history to have its last word. Because of the forecasts of bad weather conditions, the Big Three hurriedly signed the blank pages upon which the agreed text was to be added later. It was agreed that the second front in Europe would be opened in May 1944, following a landing in France. Until then Churchill bobbed and weaved but eventually admitted that »Stalin has had his way«: the second front would be established between May 15 and 20, 1944, all of 1,053 days after the issue was raised by Stalin.

In its conclusion, the decision of the Big Three states: »We have come here with hope and determination. We are parting as friends in action, in spirit, and in aims.«

All the Teheran tidings of hope were shattered by the self-same Winston Churchill on March 5, 1946, following his speech at Fulton, Missouri, as he, in the presence of US President Harry Truman, according to Soviet sources, declared cold war on the peoples east of Churchill's fancied »iron curtain.«